

УДК: 81'373

Н. М. Філіппова

Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова

**Термінологічна підсистема «Енергозбереження у теплопостачанні»:
когнітивний підхід до створення трьохмовного словника**

© Н. М. Філіппова

2014 р.

В статті звертається увага на валідність використання концепту як оперативної одиниці свідомості, за допомогою якої можна побудувати об'єктивно правильну концептуальну модель окремої технічної галузі знань, зокрема галузі енергозбереження теплопостачання.

Ключові слова: термін, терміносистема, терміносистема енергозбереження у теплопостачанні, когнітивний підхід.

The validity of applying the concept as the operative unit of consciousness which can be useful in building the objective conceptual model of a definite technical sector of knowledge, namely, the sector of heat supply energy saving is shown.

Key words: term, terminological system, terminological system of energy saving in heat-supply, cognitive approach.

Актуальність даної роботи зумовлена теоретичною, а головним чином, практичною необхідністю описати терміносистему енергозбереження теплопостачання, оскільки це – одна з галузей, яка сьогодні активно модернізується та реконструюється в Україні (теплогенеруючі комплекси, установки, теплові мережі, об'єкти теплопостачання, забезпечення безпеки, енергозберігаючі технології), а це означає, що модернізації потребує і система термінів, які номінують всі об'єкти, учасників, технології. Сьогодні серед основних політичних і економічних проблем називають проблему енергопостачання та нерозривно пов'язану з нею проблему енергозбереження, що в свою чергу, пов'язано з проблемою створення національних стандартів даної терміносистеми. Необхідність

створення стандартів, навчальних тлумачних і двох-, трьохмовних словників теж не може викликати сумнівів.

Набувають актуальності також і всі проблеми, пов'язані з вдосконаленнями систем передавання та обробки інформації, тому що сучасний глобальний стан розвитку суспільства характеризується не тільки бурхливим розвитком науки і техніки, а й процесами їх інтеграції та міжнародного співробітництва. У зв'язку з цим одна із нагальних проблем мовної політики будь-якої країни – це формування, нормалізація та стандартизація термінологій, інтенсифікація перекладацької діяльності, оптимізація навчання перекладу науково-технічної літератури тощо.

Мета даної статті – показати один із шляхів виділення терміносистеми енергозбереження у теплопостачанні, проаналізувати її склад з точки зору концептуалізації дійсності через вербальний знак-термін, тобто як концептуальну систему, складниками якої є концепти, для підготовки комп'ютеризованого трьохмовного словника.

Вітчизняне термінознавство завжди плідно збагачувалось як низкою фундаментальних досліджень (І. Кочан, Н. Овчаренко, Д'яков, Кияк та ін.), так і великою кількістю описів окремих терміносистем. Але на жаль, система теплопостачання та енергозбереження ще не описана, а тобто не створені і словники для, принаймні, навчальних цілей.

Як відомо, ключову роль у пізнанні оточуючої дійсності та формуванні нових термінів сьогодні надають саме мові: при визначенні механізмів термінотворення ключовим визнається процес номінації, який зв'язує світ дійсності із світом мови та встановлює кореляцію між об'єктом і мовною одиницею, яка обрана для його позначення. Виникає питання: «Яким чином забезпечити об'єктивність виділення всіх необхідних одиниць для включення їх в дану терміносистему та подальшого використання у вигляді стандартів, навчальних словників або мінісловників?»

З середини 70-х років для вивчення процесів термінотворення та організації терміносистем почали використовувати принципи когнітивної лінгвістики, оскільки мова є відображенням когнітивних структур, а між когнітивними та мовними структурами існують кореляції.

Своєрідними системними блоками знань про позамовну дійсність і мовну систему, з суто прагматичної точки зору, є фрейми, які є концептуальними структурами даних і які задають однозначні відповідності між концептами та лексичними одиницями (термінами), а тобто дозволяють достатньо об'єктивно моделювати фрагменти картини світу та являються одним з важливих засобів організації знання.

Використання методики побудови фреймів дозволяє упорядкувати терміносистему: фрейм можна представити у вигляді таблиці чи схеми, верхні частини яких заповнені заздалегідь, а нижні заповнюються тоді, коли фрейм-мережа накладається на текст з метою отримання понятійної інформації; однотипна інформація для заповнення верхньої частини фрейму отримується шляхом встановлення типових тем текстів галузі.

Отже, мова – це один з найважливіших засобів організації знання, а оскільки наш час висунув абсолютний пріоритет інформації над іншими складовими буття і терміни сьогодні не являються прерогативою тільки вузьких спеціалістів, можна запропонувати один з об'єктивних засобів системного відображення даного знання, використовуючи принципи когнітивної лінгвістики.

На сьогодні немає однієї усталеної дефініції концепту. Порівняємо декілька відомих визначень цього поняття:

1. Концепти – «інформаційні структури свідомості, різноsubstrатні за способом формування та представлення знань про певні об'єкти і явища» [1, с. 258].

2. Концепт – це «мисленнєве утворення, яке заміщує нам у процесі думання неозначену множинність предметів, він може замінити певні частини предмета чи реальних дій» [2, с. 270]

3. Концепти – це «ментальні утворення», «згустки культурного середовища у свідомості людини» [4, с. 40].

4. Концепти є «первісними культурними утвореннями, які транслюються в різні сфери буття людини, зокрема, у сфери переважно поняттєві (науку) переважно образного (мистецтва) і переважно діяльнісного (побут, життя) освоєння світу» [5, с. 6]

5. Концепт – «...це певний смисл, певна ідея, що є в нашій свідомості, але головне, що така ідея існує як оперативна одиниця в мисленнєвих процесах, причому одиниця, що виступає як гештальт – як цілком самостійна і чітко відокремлена від інших сутність. Як і всі гештальти, вони за потреби демонструють власне членування, ознаки, свій склад і т. ін., таким чином, можуть бути миттєво замінені тими концептуальними структурами, які вони колись інтегрували в єдиний концепт, єдине поняття або уявлення, репрезентацію в ментальному лексиконі» [6, с. 316]

Можна продовжувати список дефініцій концепту, але навіть такий невеликий огляд дозволяє досить однозначно визначити валідність використання цієї одиниці у якості оперативної одиниці аналізу технічного або наукового знання, елементарною одиницею терміносистеми, яка має зміст і етнокультурну специфічну ознаку.

Досвід лінгво-когнітивного підходу до аналізу терміносистем показує їх доцільність, так як це передбачає аналіз тих термінологічних лексичних одиниць, які представляють системні значення, вербалізують саме базові концепти і доводять, що вони завжди відтворюють окремі фрагменти когнітивної картини світу фахівця як фрагменти його об'єктивної реальності [7; 8].

Якщо прийняти точку зору, що будь-яке слово є знаком концепту, то тоді можна вважати всі терміни даної терміносистеми як підсистему структурованого знання у вигляді системи об'єднаних субконцептів.

Головним терміноконцептом визначаємо слово – концепт – термін *тепло/heat*. Далі вибираємо методику аналізу концепту. Найбільш відомими вважаємо методики, які запропоновані Ю.С. Степановим, В.А. Масловою [9], Р.М. Фрумкіною [10], В.І. Карасиком, які аналізують концепт як трикомпонентну, або двокомпонентну модель, і які були плідно використані для когнітивно орієнтованого опису різних терміносистем: напр., Л.В. Івіна – термінологія венчурного фінансування [7], І.Г. Гусева – екологічна термінологія в галузі рибного промислу [11], О.І. Южакова – термінологія холодильної техніки [12].

Для представлення терміносистеми «Енергозбереження у теплопостачанні» було обрано двокомпонентну модель Р.М. Фрумкіної, яка представляє концепт як структуру *sr* своїм ядром, який становлять словникові значення слова, в нашому випадку, слова-терміна, і периферією, представлену конотативними, асоціативними, суб'єктивними, прагматичними складовими, які додаються до основного списку.

Звичайно, що концептосфера нефахівця з енергозбереження або теплопостачання та концептосфера фахівця цієї предметної галузі будуть різними, оскільки фахівець розуміє цей концепт як процес, результат, корисний або некорисний продукт, технології, умови отримання продуктів або результатів, зв'язки з іншими фізичними концептами або інструментами, обладнанням, пристроями.

Це означає, що периферія цього концепту, яка пов'язана у фахівця з конкретизацією смислу та його тематизацією, а тобто і з конотаціями, асоціаціями, оснований на досвіді та рівні освіти у даній галузі (прагматизації) буде неоднорідною за своєю структурою та різношаровою, оскільки буде включати раціональне та ірраціональне (емоційні, суб'єктивні елементи значення).

Отже, навіть первинний аналіз біля 3000 термінів даної терміносистеми дозволив нам побачити перспективність когнітивно-орієнтованого підходу до створення трьохмовного термінологічного словника широкого профілю для нових спеціальностей нашого

університету, мінісловників – для різних навчальних цілей, нарешті для мультимедійного термінологічного словника.

1. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика напрями та проблеми: підручник (для студентів філол. спеціальностей вищих навчальних закладів / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К. 2008. – 712 с. 2. Аскольдов С.А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста [антология] – М., 1997. – С. 267-279. 3. Павиленис Р.И. Проблема смысла: современный логико-философский анализ языке – М.: Мысль, 1987. – 286 с. 4. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследований / Ю.С. Степанов. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с. 5. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке / В.И. Карасик // языковая личность: культурные концепты; [сб. науч. тр.] – Волгоград; Архангельск: Перемена, 1996. – с. 3-16. 6. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. – М.: Язык славянской культуры, 2004. – 555 с. 7. Ивина Л.В. Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминосистем (на примере англоязычной терминологии венчурного финансирования): учебно-методическое пособие. — М.: Академический проект, 2003. 302с. 8. Южакова О.І. Концепт як головна одиниця когнітивної лінгвістики в аналізі терміносистем (на матеріалі термінології холодильної техніки) / Проблеми української термінології // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". - 2010. - № 675. - С. 57-64. 9. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: [учебное пособие] / В. А. Маслова. – Минск: ТетраСистемс, 2004. –256 с. 10. Фрумкина Р.М. Есть ли у современной лингвистики своя эпистемология? / Р. М. Фрумкина // Язык и наука конца XX века: [сб. статей]. – М.: Российский государственный гуманитарный университет, 1998. – С. 74-117. 11. Гусева И.Г. Когнитивно-дискурсивный анализ межотраслевой экологической терминологии в области рыбного промысла (на материале английского языка): автореф. На соискание науч. Степени канд.. філол.. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / И.Г. Гусева. – М., 2004. – 16 с. 12. Южакова О.І. Формування української термінології холодильної техніки: дис. ...канд. філол. наук: 10.01.01 / Южакова Олена Іванівна. – Одеса, 2009.